

II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.511

© 2013 р. Х.П. Стецюк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ОФІЦІЙНОЇ НАЗВИ ДЕРЖАВИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Досліджуються питання форм і способів конституційно-правового закріплення офіційної назви держави в зарубіжних країнах, зокрема особливості такого закріплення в текстах основних законів (конституціях) зарубіжних країн, актах установчої влади, інших нормативних документах.

Ключові слова: офіційна назва держави, зарубіжні країни, конституція, закони, акти установчої влади

Постановка наукової проблеми. На сучасному етапі розвитку Української держави, особливо з огляду на її євроінтеграційні прагнення, важливого значення набуває вивчення та системне врахування в практиці державного будівництва зарубіжного досвіду. На цьому, зокрема, наголошується і Указі Президента України № 328/2012 від 17 травня 2012 року «Про Конституційну Асамблею», яка була створена як «спеціальний допоміжний орган при Президентові України з метою напрацювання пропозицій щодо змін до Конституції України на основі узагальнення практики реалізації Основного Закону України, з урахуванням досягнень та тенденцій розвитку сучасного конституціоналізму» [1]. З огляду на останнє, сьогодні певний інтерес викликає також і аналіз найбільш поширених форм та способів конституційно-правового закріплення офіційної назви держави в зарубіжних країнах, правового врегулювання питань пов'язаних її зміною/уточнення, порядком використання, а також правовою охороною останньої.

Ступінь наукової розробки теми. У науковій (в т.ч. і вітчизняній) юридичній літературі справедливо звертається увага на недостатній рівень дослідження питань пов'язаних із правовим врегулюванням як самої процедури, так і нормативно-правових форм закріплення офіційної назви держави як такої. Поодинокі публікації в цьому напрямку як сучасних авторів (Белкіна А.А. [2], Стецюка П.Б. [3]), так і вчених-правознавців попередніх років (Г.Єллінека [4], М.Стахіва [5], А.Соколова [6]) не вирішують питання комплексного дослідження конституційно-правового статусу офіційної назви держави загалом та, зокрема, питань пов'язаних із її конституційно-правовим закріпленням. Водночас у вітчизняній навчальній юридичній літературі питання про офіційну назву держави, як правило, не висвітлюється, незважаючи на наявність від-

повідних приписів нормативного характеру в Акті проголошення незалежності України (1991 р.) та чинному Основному Законі (Конституції) держави (1996 р.). Наукові ж дискусії з цього приводу носять винятково поодинокий характер [7, с.73-79] і суттєво не впливають на загальний стан дослідження даної проблематики.

Мета статті. Метою даної статті є комплексний аналіз основних форм і способів конституційно-правового закріплення офіційної назви держави в зарубіжних країнах, особливостей такого закріплення в текстах їх основних законів (конституціях), а також в актах установчої влади та інших нормативних та політико-правових документах.

Виклад основного матеріалу. Одним з обов'язкових атрибутів сучасної держави є її офіційна назва. Без власної назви не існувало і не існує сьогодні жодного самостійного державного утворення, а тим більше – жодної держави як такої. Уже сама поява держави, як правило, автоматично передбачає і появу того чи іншого її офіційного найменування. Офіційна назва держави, як і будь-який інший атрибут її суверенітету, має своє змістове навантаження, структуру (внутрішню будову), а головне – виконує певні суспільні завдання (функції). Усе це певним чином зумовило необхідність створення системи правового регулювання того сегменту суспільних відносин, який безпосередньо пов'язаний з установленням, використанням/застосуванням, а також охороною офіційної назви держави як такої.

Аналіз змісту офіційних назв сучасних держав свідчить про те, що в більшості своїй ці найменування, з одного боку, ніби відтворюють історію власної країни, а з іншого – відображають особливості її сучасної політико-правової сутності. Таке змістове (сутнісне) навантаження інституту офіційної назви держави з часом зумовило вироблення також певних узагальнених форм і способів її політико-правового закріплен-

ня як на рівні основних законів (конституцій) держави, так і інших нормативних рівняв. При цьому не випадково в окремих державах документи, в яких йдеться/ йшлося про встановлення офіційної назви держав, належали до категорії установчих. Ця обставина ще раз підтверджує тезу про атрибутивну важливість інституту офіційної назви для функціонування сучасної суверенної держави.

Деяко менш поширеним способом закріплення офіційної назви держави є прийняття з цього приводу спеціального (окремого) закону. Іноді норми про зміну чи уточнення офіційної назви держави можуть міститися і в інших, спеціально не прийнятих для цього законах, або бути поєднаними в одному (спільному) нормативному акті із положеннями про зміну інших атрибутів державності. Значно рідше офіційна назва держави встановлюється (змінюється, уточнюється і т.д.) актами глави держави чи навіть актами уряду.

Отже, першим і найбільш поширеним способом встановлення офіційної назви держави є її фіксація (закріплення) в текстах Основних законів своєї країни. Така практика мала місце протягом усього майже трьохсотрічного розвитку конституційної держави. Так було на зорі її виникнення в кінці XVIII – на поч. XIX ст.ст., так було і в міжвоєнний період (20-30 роки XX ст.), так, зрештою, і в наші дні. Для новітньої конституційної держави, наприклад, починаючи з того ж таки міжвоєнного періоду, характерним було надання явної переваги саме конституційному закріпленню офіційної назви і значно рідше – вирішення даного питання на рівні звичайних законів чи інших документів іншого нормативного характеру. Статтею першою Конституції Королівства сербів, хорватів і словенців (1921 р.) прямо зазначалося, що «офіційна назва держави: Королівство сербів, хорватів і словенців» [8, с.46], а стаття четверта Конституції Ірландії (1937 р.) гласить, що «державна називається Ейре, або англійською мовою – Ірландія» [9, с.236]. А в Конституції Латвійської республіки, «яку латвійський народ через своїх представників у вільно обраних Установчих Зборах встановив для себе» 15 лютого 1922 року сказано, що «Латвія – незалежна демократична республіка» [10, с.40].

Подібна практика конституційного закріплення офіційної назви держави збереглася і після Другої світової війни. Про це свідчить як зарубіжні конституції кінця другої половини XX-го ст., так і його останніх десятиліть. «Тимчасовий глава держави, говорить у преамбулі Конституції Італійської Республіки, відповідно до рішення

Установчих зборів, які на засіданні від 22 грудня 1947 року схвалили Конституцію Італійської Республіки, згідно з XVIII заключним положенням цієї Конституції здійснює промульгацію Конституції Італійської Республіки, текст якої такий» і далі «Стаття 1. Італія – демократична республіка, що ґрунтується на праці» [11, с.294]. «Федеративна Республіка Німеччина, - говорить в п.1 ст. 20 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччини, прийнятого 23 травня 1949 року, - є демократичною і соціальною федеративною державою» [9, с.187]. А у статті першій Конституції Французької Республіки від 4 жовтня 1956 року стверджується, що «Франція – неділима, світська, демократична і соціальна Республіка» [9, с.665].

Традиції конституційного закріплення як офіційної назви держави, так і часткового розкриття її внутрішнього змісту найшли своє продовження в оновлених основних законах країн західної демократії та нових конституціях держав, які виникли на території колишнього СРСР. Так, у ст.1 Конституції Князівства Андори від 14 квітня 1993 року говорить, що «Андора є правовою, незалежною, демократичною і соціальною державою. Її офіційна назва Князівство Андора» [12, с.34] (ст.1 Конституції Князівства Андора.). Стаття перша Конституції Естонської Республіки, прийнятої 28 червня 1992 року говорить що «Естонія – самостійна і незалежна демократична республіка, де носієм верховної влади є народ», стаття перша Конституції Республіки Молдова, прийнятої 29 червня 1994 року, гласить, що «Республіка Молдова – суверенна й незалежна, єдина і неподільна держава. Форма державного правління – республіка. Республіка Молдова – демократична правова держава, в якій гідність людини, її права і свободи, вільний розвиток людської особистості, політичний плюралізм є найвищими цінностями і гарантуються», а стаття перша Конституції Грузії, прийнятої 24 серпня 1995 року, містить положення про те, що «Грузія – незалежна, єдина і неділима держава /.../ 2.Формою політичного устрою грузинської держави є демократична республіка. 3. Назва грузинської держави – «Грузія» [10, с.2, 192, 227].

Хоча практиці державного будівництва відомі випадки встановлення офіційної назви держави безпосередньо в актах проголошення самої держави як такої. Майже хрестоматійним у цьому плані можна вважати випадок закріплення офіційної назви держави Ізраїль. Відомо, що сама сучасна держава Ізраїль виникла в ніч з 14 на 15 травня 1948 року. Відповідну заяву про створення цієї держави було зроблено Національною

Радою Ізраїлю, утвореною перед тим Єврейським Агентством. Серед іншого в саме в цій Заяві говорилося про те, що оголошується «.../ створення на основі природних і історичних прав єврейського народу та резолюції Генеральної Асамблеї Єврейської держави в Палестині, яка буде називатися Ізраїль» [2, с.125].

У науковій літературі при висвітленні проблематики правового регулювання офіційної назви держави загалом звертається також увага і на питання належного врегулювання процедури внесення змін, доповнень, уточнень до існуючих офіційних назв держав, іноді – на питання збереження або відновлення тої чи іншої офіційної назви держави. Як правило, більшість із цих процедур здійснюється шляхом прийняття спеціальних законів. Так, шляхом прийняття спеціальних законів змінювались офіційні назви низки держав, які утворилися чи відновили свою державність на території колишнього СРСР. Зокрема, було відновлено попередні офіційні назви прибалтійських держав Естонії, Латвії та Литви, які існували в міжвоєнний період як суверенні конституційні держави. У Законі Естонської РСР від 8 травня 1990 року «Про символи Естонії» ішлося про те, щоб «визнати недійсною назву «Естонська Радянська Соціалістична Республіка» і використовувати в якості офіційної назви «Естонська Республіка» [13].

Практично всі колишні радянські республіки, включно з Російською Радянською Соціалістичною Федеративною Республікою (РРФСР), окремими своїми законами змінили власні офіційні назви. В останньому випадку, зокрема, йдеться про спеціальний (окремий) Закон РРФСР від 25.12.1991 р. «Про зміну назви Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка», стаття перша якого говорила, що «Державу Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка надалі іменувати Російською Федерацією (Росією)» [14]. Дещо іншим шляхом подібне питання було вирішено в колишній Молдавській РСР, а саме: Законом Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки від 5 червня 1990 року «Про внесення змін до Конституції (Основного Закону) Молдавської РСР» встановлювалося «внести до Конституції (Основного Закону) Молдавської РСР такі зміни: в назві, преамбулі і по всьому тексту Закону слова «Молдавська Радянська Соціалістична Республіка» замінити словами «Радянська Соціалістична Республіка Молдова» [15]. Подібним шляхом згодом пішов і Радянський Таджикистан. 31 серпня 1990 року Верховна Рада Таджикицької РСР прийняла

Закон Таджикицької РСР «Про зміну назви Таджикицької Радянської Соціалістичної Республіки і внесення змін до Конституції (Основного Закону) Таджикицької РСР». У цьому нормативному акті, зокрема, говорилося, що «Таджицька Радянська Соціалістична Республіка надалі називатиметься Республікою Таджикистан» [16].

Низці сучасних держав відома практика закріплення на конституційному рівні одночасно кількох варіантів офіційної назви держави. Йдеться про офіційне закріплення т.зв. «повного» та «скороченого» варіантів назви держави. При цьому останнє має місце як країнах європейського, так і азійського континентів (Австрія, Боснія та Герцеговина, Литва, Казахстан, Росія та інші). Так, частиною четвертою ст.2 Конституції Республіки Казахстан (1995 р.) прямо передбачено, що «назва Республіка Казахстан і Казахстан рівнозначні» [17, с.13]. Закріплення кількох варіантів офіційної назви держави має місце і на рівні інших (не тільки – Основних Законів) нормативно-правових документів. Наприклад, у Декларації Верховної Ради Латвійської РСР «Про відновлення незалежності Латвійської Республіки» (1990 р.) окремим положенням передбачалось буквально таке: «офіційна назва Латвійської держави – Латвійська Республіка, скорочено – Латвія» [18]. При цьому окремо варто зазначити, що незалежно від того, закріплено чи ні скорочений варіант офіційної назви держави, у конституційно-правовій практиці сучасних держав часто має місце використання т.зв. прийому «близького синонімічного поєднання» відповідних термінів і понять. Так, у чинній Конституції Австрійської Республіки (1920 р.) говориться про «Республіку Австрію», «Австрію», «Федерацію» [9, с.11-14]. В Основному Законі Федеративної Республіки Німеччини (1949) – про «Німеччину», «Державу», «Федеративну Республіку Німеччину», «Федерацію» [9, с.181-192], Конституції Республіки Узбекистан – «Республіку Узбекистан», «Узбекистан» [10 с.342] і т.д.

Цікавий також досвід конституційного регулювання питань, пов'язаних зі збереженням вже існуючої офіційної назви держави. Як правило, такі проблеми виникають у процесі серйозних політичних перетворень держави (поділ попередньої держави на декілька держав, об'єднання існуючих держав у єдину спільну державу, зміна суспільно-політичного устрою і т.д.). Одним з перших в історії конституційної держави були зроблені спроби подібного характеру в 1791 році у Варшаві. Тоді, в останні роки існування т.з. «старої» чи «першої» Речі Посполитої, коли

прийнята Конституція 1791 р. фактично ставила на порядок денний питання про виділення з феодальної конфедеративної держави вже нової Польщі (унітарної за формою державного устрою та конституційно-спадкової монархії – за формою державного правління), – на засіданнях Сейму прямо ставилися питання про необхідність збереження тих назв держав (Королівства Польського та Великого Князівства Литовського), які існували раніше перед об'єднанням у спільну державу [19, с.108-109]. Подібні зусилля можна побачити і в кінці ХХ-го ст. як спроби недопущення розвалу Федеративної Соціалістичної Республіки Югославії та Союзу Радянських Соціалістичних Республік. В останньому випадку мало місце навіть прийняття спеціального нормативного акту – Постанови З'їзду народних депутатів СРСР від 24 грудня 1990 року «Про назву Радянської держави», в якій, зокрема, говорилося про необхідність збереження для майбутньої Радянської держави офіційної назви «Союз Радянських Соціалістичних Республік» [20].

Майже всі сучасні європейські держави використовують практику закріплення у своїй офіційній назві т.зв. додаткової (доповнюючої) інформації з посиланням на форму державного правління (республіка, чи монархія – князівство, герцогство, королівство і т.д.). Три з них містять також інформацію про свій державний устрій (Федеративна Республіка Німеччина, Російська Федерація, Швейцарська Конфедерація). І тільки декілька європейських держав (Румунія, Угорщина, Україна) у своїх офіційних назвах не містять жодної іншої інформації, окрім власного потоніму (назви, похідної від найменування титульного етносу чи народу). Подібна ситуація із використанням в офіційних назвах держав разом з т.зв. «основним» елементом (топонімом) доповнюючих елементів, що вказують на форму державного правління або форму державного устрою, склалася і в країнах, які утворилися на території колишнього СРСР. Тринадцять з п'ятнадцяти таких держав містять у своїй офіційній назвах пряму вказівку на республіканську форму правління (Республіка Азербайджан, Республіка Білорусь, Республіка Вірменія, Республіка Грузія, Республіка Казахстан, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан, Естонська Республіка, Киргизька Республіка, Латвійська Республіка, та Литовська Республіка), одна – вказівку на форму державного устрою (Російська Федерація), і тільки з цих держав – Таджикистан і Україна, не містять жодного додаткового елемента у своїх офіційних назвах.

Висновки. Коротко підсумовуючи вищевикладене, можна погодитися з поширеною у науковій літературі думкою про те, що найбільш «політично і юридично раціональною формою встановлення офіційної назви держави чи перейменування держави є конституційний закон (*очевидно, в широкому розумінні останнього – Х.С.*), яким прокламується саме волевиявлення у відношенні номінації країни, фіксується припустимість попередньої та нової назви, а також проводяться необхідні зміни в основному законі» [2, с.130]. Останнє підтверджується конституційною практикою зарубіжних, насамперед європейських, країн, досвід яких у цій частині може бути використано і в Україні.

Список літератури

1. Про Конституційну Асамблею. Указ Президента України № 328 від 17 травня 2012. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.president.gov.ua/documents/14752.html>.
2. Белкин А.А. Официальное название государства (фрагмент лекции) [Текст] / А.А.Белкин // Правоведение. 1995. №3. – С.118-138.
3. Стецюк П.Б. Офіційна назва держави: конституційно-правова характеристика [Текст]/ П.Б.Стецюк // Правова держава. – К., 2004. – Вип. 24. – С.147-154.
4. Еллинек Г. Право современного государства. Т.1. Общее учение о государстве. [Текст] / Г.Еллинек. – СПб., 1908. – 247 с.
5. Соколов А.А. Символы государственного суверенитета [Текст] / А.А.Соколов. – Саратов: Изд. Саратовского университета, 1969. – 174 с.
6. Стахів М. Зміна назви держави як вислід розвитку держави [Текст] / М.М.Стахів // Вибори і демократія. – 2008. - № 2 (16). – С.76-80.
7. Сучасний конституціоналізм: досвід нових демократій. Матеріали першого засідання Українсько-польського клубу конституціоналістів. Грудень, 2006 / За ред. В.Шаповала, В.Скшидло, П.Стецюка. [Текст]: / – Київ-Львів: Юриспруденція, 2008. – 140 с.
8. Конституции буржуазных стран. Том II. Средние и малые европейские страны. Москва-Ленинград: Государственное социально-экономическое издательство, 1936. – 664 с.
9. Конституции государств Европейского Союза: [Текст]:/ Л.А.Окуньков/ / Под общей редакцией и со вступительной статьей директора Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской

Федерации Л.А.Окунькова. – М.: Издательская группа ИНФРА М- НОРМА, 1997. – 816 с.

10. Конституції нових держав Європи і Азії [Текст]:/ С.П.Головатий/ Упоряд. С.Головатий. – К.: Укр. Правн. Фундація. – Вид-во «Право», 1996. – 544 с.

11. Конституція Італійської Республіки: [Текст]/ - В кн.: Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: Академічний курс: підручник / В.М.Шаповал. 9-те вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 432 с.

12. Конституции государств Европы: В 3 т. Т.1 / Под общей редакцией и со вступительной статьей директора Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации Л.А.Окунькова. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 824 с.

13. Про символи Естонії: [Текст]: закон Естонської РСР від 8 травня 1990 р. // Ведомости Верховного Совета и Правительства Эстонской Республики. 1990. - № 4.

14. Про зміну назви Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка: [Текст]: закон Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки від 25 грудня 1991 р. // Ведомости Съезда народных депутатов РСФСР и Верховного Совета РСФСР. – 1992. - № 2.

15. Про зміну назви та внесення змін до Конституції (Основного Закону) Молдавської

РСР: [Текст]: закон Молдавської РСР від 5 червня 1990 р. // Ведомости Верховного Совета и Правительства Советской Социалистической Республики Молдова. - 1990. - N 7, 6.- Ст.1.

16. Про внесення зміну назви Таджикицької Радянської Соціалістичної Республіки та внесення змін до Конституції (Основного Закону) Таджикицької РСР: [Текст]: закон Таджикицької РСР від 31 серпня 1991 р. // Ведомости Верховного Совета Республики Таджикистан. 1991. – N 18. – Ст. 226.

17. Конституция Республики Казахстан. Научно-практический комментарий. – Алматы: Паритет, 2010. – 400 с.

18. Про відновлення незалежності Латвійської Республіки: [Текст]: постанова Верховної Ради Латвійської РСР // Ведомости Верховного Совета и Правительства Латвийской Республики. 1990. - № 20.

19. Декларация Об'єднаних Станів» (Deklaracja Stanow Zgromadzonych), 05.05.1791 р. – В кн.: Стецюк П. Перша Конституція Польщі (1791) : спроба правового аналізу. – Львів: «Астролябія», 2010.

20. О названии Советского государства [Текст]: постановление Съезда народных депутатов СССР // Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. 1990. - № 52. – Ст. 1159.

Стаття надійшла до редколегії 29 листопада 2013 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії В.М. Шаповалом.

Khrystyna P. Stetsyuk

Constitutionally legal fixing of the official name of the state in foreign countries

Summary

The questions of forms and methods are probed constitutionally legal fixing of the official name of the state in foreign countries, in particular features of such fixing in texts of basic laws (constitutions) of foreign countries, acts of constituent power, other normative documents

Keywords: official name of the state, foreign countries, constitution, laws, acts of constituent power.

Х.П. Стецюк

Конституционно-правовое закрепление официального названия государства в зарубежных странах

Аннотация

Исследуются вопросы форм и способов конституционно-правового закрепления официального названия государства в зарубежных странах, в частности особенности такого закрепления в текстах основных законов (конституциях) зарубежных стран, актах учредительной власти, других нормативных документах.

Ключевые слова: официальное название государства, зарубежные страны, конституция, законы, акты учредительной власти.